

JUHÁSZ ERZSÉBET

ÍTÉLETIDŐ ÉS FIORITURA

Mészöly Miklós: *Családáradás*. Kalligram Kiadó, Pozsony, 1995

Egy valamikori *jelen és jövő elrontott jegyességéből* fogant félmúltat idéz meg Mészöly Miklós legújabb regénye, a *Családáradás*. Szervesen beletartozik az író *Volt egyszer egy Közép-Európa* című sajátosan megkomponált prózakötetébe, ugyanakkor el is különíthető tőle, minthogy az ott megszólaltatott motívumok egyfajta szintézisének is tekinthető. Annyi biztos, hogy más regiszterben hangzanak fel itt a *Volt egyszer egy Közép-Európa* témái. Sűrűbb a *Családáradás* szövése, nemcsak azért, mert egy tömbből metszett; mert regényről van szó, s nem válogatott prózák sajátosan szerkesztett együtteséről, hanem mert más látószög érvényesül itt. Egyfelől „szívós elképzelések legendáriumaként” megképződik egy prózavilág, mint *honfoglalás (és valamennyire rögeszme)* is), mely végül eloldja magát *honától*, s úgy rögzül az olvasó tudatában és egész idegrendszerében, mint *metszetéles*, mégis megfoghatatlan látomás. Mint zsigeri, ám csak a mészölyi próza nyelvén elmondható tudás és tapasztalás a létről, mely *ítéletidő és fioritura*.

Úgy szövődik meg ez a regény, hogy nincs egyetlen szála se, amely ne rendelkezne a másodlagos jelentések gazdag aurájával. Ez teszi oly sűrű szövésűvé s a legapróbb részletig hatolóan áradóvá. Mert nemcsak egy család árad itt meg a maga félig-meddig törvénytelen ragyogásával, hanem minden mondat, minden fragmentum, minden szereplő és minden táj is. A *honfoglalás* is kettős asszociációs hálót képezve teremtődik meg a regényben. Egyfelől a bordácsi ősházát jelenti, másfelől a bogárdi parókiát. (Halványan egy harmadik is kirajzolódik árnyalásul, mint a mitologikus gyermeki látás perspektívája a Döntések Házaként, mely a bordácsi ősház kertjében van, ahol a család apraja indiánosdit játszik.) A hon (mindhárom házat értve alatta) folyamatos kötődést jelent, s a biztos kötésben áradást, de ugyanakkor folyamatos feslést is. Az

ítéletidőt természetesen nem időjárás jelenségként (téli itéletidőként, ahogy a regényben szó szerint leíródik), hanem a (beteljesülő) itélet (apocalipsis és praedestinatio) idejeként kell értelmeznünk. Erre „predesztinálja” az olvasót az a körülmény, hogy a család Atyját egy fogadott családtag: Júlia végül megmérgezi, s Júlia alakjának fölvezetése egyben a gyilkos szándék, a család-pusztítás gondolatának érlelődését is „fölvezeti” már a regény első fejezetében. A regény idejét bizonyos utalások alapján a második világháborút megelőző évekhez köthetjük, így az itélet az elközelgő világháború előrevetülő árnyéka, az itélet idejének közeledését még egy vonatkozásban nyilvánítja meg. Ez a regényidő azonban csak a pusztta történetre vonatkozik, ám mivel a családtagok többsége öreg, hetven, nyolcvan, sőt Matinka, az egyik legfontosabb szereplő túl van a kilencvenen, a tényleges regényidőbe beárad még legalább nyolc–kilenc évtized visszamenőleg. Mélyen hiteles az Idők végeírhatatlan Könyvről beszélni (mészölyien természetes, hogy le is íródik a regényben), hiszen a regénytörténet az idők családtörténetben s azon belül sajátos sorsokban objektíválódó áradását-felzését foglalja magában a *végenincs* tanulságával. Magát a Mészöly-időt tehát – ahogyan Esterházy Péter fogalmazza meg utolérhetetlen pontossággal.

A család itt is társas magányt jelent, ahol „mindenki a magáét futja”, mégis olyan szerveződést, melyet a „kötődés kivételesen felelős elviselhetetlensége” bilincsel össze. A család olyan metafora, mely véges itéletünk áradásának és felzésének megjelenítését szolgálja. S a szereplők ennek a felzésnek-áradásnak egy-egy sajátos alakzatát kristályosítják ki. Így Júlia a „jelen idő vérzékeny és állhatatos membránja”, aki végül átvált „valami elképzeltetlensébe”. Iddi a törvénytelenesség szó szerinti és az ennél jóval gazdagabb áttételes jelentéstartományát kristályosítja ki, ide érte a titkos-tiltott vágyak és gyönyörök burjánzó sokféleségét is. Júlia *rése*nlétének ellenpólusát képezi Matinka „önfeledt és vajákos tájékozottsága”. Matinka teremti meg a regény alapdallamát, mint-hogy egyesíti magában a belemerülést éppúgy, mint a felülemelkedést, a jelent éppúgy, mint a „régidők” rétegzett gazdagságát. Mindenki és minden *lidérces* áradásban-felzésben van álomból a valóságba, rendből a rendhagyóba, törvényesből a törvénytelenbe, jelenből a múltba – és viszont. Minden és mindenki *lidércesen* vibrékony és megfoghatatlan. Ez az elevenség (a létezés) alapvető velejárója.

Az áradásnak és felzésnek két egymással a legtávolabbra utalóan ellentétes pólusát azok a tartalmak adják meg a regényben, amelyek egyikét a bordácsi ősház jeleníti meg, mint „összegubancolódtott labirintus és televény”, ahol jótékony kódok függönyén át fölsejlenek a „félrevezetett ösvények”, s kirajzolódik egy mégiscsak kordában tartott rendetlenség. Ez a szétfelzés határán ellensúlyozó világ azonban tudja azt, amiért élni egyedül érdemes: a *fioriturát*, mely a „szép titkolódzás desszertje”, fodros gyönyörű ködösítés és ráadás,

amihez a „varjúság világát” összpontosító bogárdi parókia *nagyon okos*, mert csak az „örök alaphangot” ismeri, mely a *komor eleve elrendelést* (veszendőséget?, halálraszántását?, nincsen reményt?) *szótagolja*.

Ítéletidő és fioritura.

Bordács-Bogárdról van szó tehát, a *látomások imsós erdejéről*, ahol az *alsó-égi ördögi* és a mennyei *fírmamentum* egymásba árad, egymásba oldódik, s fiorituraként fodrozódik a veszendőség reménytelenül logikus e világi tudása fölött. Hiábavalóan, ám VÉGENINCS.

BEFELÉ TÁGULÓ ÜREGEK

Tözsér Árpád: *Mittelszolipszizmus (1994–1972)*, Széphalom Könyvműhely, Budapest, 1995

Nem áll módomban részletesen fölfejtteni a cím után feltüntetett mintegy huszonnégy évnyi visszaszámlálást, az azonban egész biztosnak látszik, hogy 1972-ig nyúlnak vissza a kötet válogatott verseinek bogai, magának a „mittelségnek”, azaz a *Mittelszolipszizmus* jelentésbokrának szálai. E kötet ezeket a szálakat szövi egybe, miközben jelentésüket és jelentőségüket részben újra is értelmezi 1994-ig bezárólag.

A Tözsér-költészetben huzamosabb ideje szerepel egy vissza-visszatérő különös alak: Mittel úr, aki „a költő önironikus énjének alteregója” (Elek Tibor). Két alapjelentés nyomán szövődik meg az a jelentésháló, amelyet Mittel úr alakja sugall. A Mittel egyfelől a közép-európaiság jelentéskörét hordozza magában. Mittel úr a „szilva stigmájú” vagy másutt: nyombél formájú bugyor – metaforaként: Közép-Európát tekinti hazájának. E közép-európai, s tovább árnyalva: szlovákiai magyar költői lét azonban a mittelséget sajátos módon nem valaminek a közepén való létként foglalja magában, hanem között-létként. Mittel úr az „ontológiai személyesség” szintjén teremtdődik meg. „Idegen sokféleség” az öröksége, mely az idők során „szomorú, többdimenziós tudattá” alakul. Tarka sors lesz az övé, mely nem ígér mást, mint „albrleteket a nemzet szemgödreiben, / a haza szájában / s Közép-Európa véredényeiben”.

E között-létet, Nemes Nagy Ágnes ég és föld, nap és éj közöttjét történeti sorshelyzetként szituálja és árnyalja Tözsér Árpád, így magát a közép-európai létezés lényegét fogalmazza meg: „A születés köre fölé (alá) új kör rajzolódik: a szlovákiai magyar létezés köre – Közép-Európa köre –, olvasható a kötet címadó versének egyik esszéisztikus részében, melyet aztán a rá oly jellemző reflexivitas hangján fejt ki:

*Az ismert formákon túl van e kör,
túl és innen: örökké az úton.
Az itt honos lélek az égre tör,
s nem jut túl a purgatóriumon.
Nem veszi be ég, kilöki pokol,
pantha rhei: sorsa a partközök.
Egyik parttól a másikig botol,
s érzi: ő a körök közt a Között.*

E között-lét (mittelség) legmélyebb sajátja az a hasadtság, mely a létet és a tudatot meghatározza. A mittelségben csak a *lét nélküli tudatra* futja. Ezt egyfelől a sajátos közép-európai történelemben szituálja e költészet: Mittel úr utódai „nem értették meg az egy szájba tartozó idők / csikorítását, akik nem mittelt jussoltak apjuktól: / csak titelt”. A tartalom mint a lét hiánya (*Mittel ohne Tittel*) az, ami Mittel úr sorsában az utódokra hagyományozódik, s tovább ismétlődik bennük. Mittel úr így lesz olyan történetileg szituált költői alterego, mely magában foglalja a térség (feldolgozatlan) múltját, (áttekinthetetlen) jelenét és (kiszámíthatatlan) jövőjét. Ez a hasadtság nyilvánul meg a költő személyes genealógiájában – éntörténetében is „a megfogható képekben, kerek történetekben való emlékezés életemnek egy korábbi szakaszára jellemző. Ma már megint emléktelenségben élek. Nem a dolgokra, csak a dolgok jelentésére emlékszem”.

Mindezt aligha lehet hitelesen tovább értelmezni, ha nem vesszük tekintetbe e költészet ironikus és önironikus hangnemét. Kezdve attól, hogy Tózsér úgy tagadja a tételt, miszerint a lét határozza meg a tudatot, hogy magát a létet mint érzékek által itt, a „mittelségben” megismerhetetlent – nem létezőnek, távolmaradónak nyilvánítja. Így valódi hitelességet valójában csak a „magánvaló” tettenérése ígérhet. Ami megragadható: „szoliterek” sorozata. Nincs bejárás és átjárás. A közötttségben úgy csillan fel egy-egy fragmentuma a létnek, mint önállóan keretbe foglalt részlet a szoliterben. S minthogy Tózsér iróniájának legjellemzőbb jegye az értékalászállítás, így drágakő helyett a legjobb esetben is kulcsra zárt falatozót találunk, gombát, elmegyógyintézetet (*Történet Mittel úrról, a gombáról és a magánvalóról*) vagy egy eldobhatatlan kucsmát (*Tanulmány egy kucsma [és a költészet] természetéről*) az önálló keretben. Értékalászállításának legtávolabbra utaló vonatkozása abban található, hogy a kanti magánvalót mint a dolgok lényegét, nem azért tekinti az érzékelésnek és az értelemnek a tapasztalattól független és a tapasztalat előtti formájának, mert nem hisz a tapasztalatban és az észben, hanem magának a létnek az áttekinthetőségében és érzékelhetőségében nem hisz. Tózsérnek a létet és tudatot, valamint a magánvalót illető travesztiáinak lényege nem az aláértékelés, mint első pillantásra tetszik. A pontos kapcsolódás kitapintható, ha a

magánvalóként felidézzük a képet: „mintha / az üres falatozó egy még nagyobb / de szintoly üres, de kulcsra zárt falatozóban állt volna”, s a többszörös bezártság asszociációs köreit adjuk hozzá; a magánvaló mint lényeg a magárazártság feltörhetetlenségét, átjárhatatlanságát sugallja. Még közelebről: a magánvaló „befelé táguló fekete ürege” teremt meg a költőt Tózsér Árpád költészetében, melyről esszé-próza-líra ötvözeteként megteremtett sajátos lírai formában a következőképp vall:

. . . a vers tárgya nem azzal hívja életre a verset ami hanem azzal ami nem a vers a tárgyak büntudata a hiány az emlékezet befelé táguló fekete üregének roppant szívása csak hogy a versben a költő arra emlékezik amit azelőtt sohasem tudott csak azt tudja hogy valamit elfelejtett s minden erejét megfeszítve megpróbál emlékezni nem igaz hogy képekben beszél nem a hasonlót keresi hanem a hasonlítót a hasonló kövein csak ugrál körül kőre a világmindenség zugó vizében gondolatról gondolatra érzetről érzetre ugrik de célja a gondolat az érzet előtti valami amit persze csak úgy talál meg ahogy a negyedik dimenziót sejtjük abba az elvont tartományba tör ahonnan a világmindenség egyetemére látni s ez a tartomány a vers legbelsőbb természete . . .

A mittelszolipszizmus tózséri jelentésének talán akkor sikerül a leginkább a közelébe férköznünk, ha a fentieket tekintve szem előtt, a szolipszizmust, mely szerint a világ a valóságban nincsen, csak látszat, az én tudatom, képzeteim összegének alkotása – ha ezt a jelentést a mittelségbe situáljuk. Erre ösztönöz az is, hogy Tózsér Árpád szerint a vers szervezete a szerkezet. „A szerkezet pedig: jelentés, idő történelem – megidézett véletlenjeiből válogat, belőlük teremt olyan rendet, amelyet a vers ír, amelyet a szintaxis törvényei hívnak életre.”